

УДК 159.9.072.4

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.2>**А. М. Большакова**доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Харківська державна академія культури

ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОСОБИСТІСНІ КОРЕЛЯТИ СХИЛЬНОСТІ ДО РІЗНИХ СТИЛІВ ГУМОРУ

Гіпотезою дослідження було уявлення про те, що особистісними факторами обрання стилів гумору можуть бути соціальний та емоційний інтелект. Метою дослідження було вивчення взаємозв'язку між показниками розвитку соціального й емоційного інтелекту та схильністю до обрання деструктивних або конструктивних стилів гумору. Діагностику соціального інтелекту здійснено за допомогою тесту Дж. Гілфорда, емоційного інтелекту – опитувальника EmIn Д. Люсіна, стилів гумору – опитувальника HSQ Р. Мартіна. Статистичний аналіз результатів показав наявність значущих взаємозв'язків між розвитком соціального інтелекту й схильністю до обрання позитивних та уникнення негативних стилів гумору. Визначено, що найбільш тісним є взаємозв'язок здібностей соціального інтелекту з обранням тих стилів гумору, що є спрямованими на оточуючих (афіліативний та агресивний). Виявлено, що спрямований на інших підтримувальний гумор притаманний особам, які демонструють здатності до передбачення поведінки оточуючих; правильної оцінки невербальної поведінки інших людей; розуміння змісту вербальної експресії; аналізу динаміки складних міжособистісних ситуацій. Показано, що ті самі компоненти соціального інтелекту пов'язані з неприйняттям агресивного гумору. Визначено відсутність статистично значущих зв'язків загального показника соціального інтелекту зі схильністю до обрання стилів гумору, спрямованих на себе. Доведено, що зі схильністю до обрання стилів гумору пов'язані внутрішньоособистісні компоненти емоційного інтелекту. Показано, що схильність до афіліативного й самопідтримувального гумору притаманна особам із високим рівнем розвитку здатності до усвідомлення й управління власними емоціями та контролю емоційної експресії. Високий рівень схильності до агресивного гумору притаманний особам із високими показниками розпізнавання й управління власними емоціями за низького рівня контролю емоційної експресії. З'ясовано, що схильність до самопринизливого гумору пов'язана з низьким рівнем здатності до розпізнавання власних емоцій. Визначено, що міжособистісні компоненти емоційного інтелекту зі схильністю до обрання стилів гумору не пов'язані.

Ключові слова: соціальний інтелект, емоційний інтелект, гумор, стилі гумору, афіліативний гумор, агресивний гумор, самопідтримувальний гумор, самопринизливий гумор.

Постановка проблеми. Для сучасної психології та пересічної свідомості найбільш поширеним є уявлення про гумор як переважно позитивне явище (копінг ресурс, захисний механізм, рекреаційний ресурс, механізм налагодження стосунків і регулювання складних ситуацій міжособової взаємодії, механізм саморегуляції психічних станів, психотерапевтична інтервенція тощо). Водночас як результати наукових досліджень, так і практичний досвід надання психологічної допомоги показують, що гумор і його використання можуть приймати негативне забарвлення, призводити до руйнування стосунків і бути причинами психічного неблагополуччя загалом. Отже, вивчення факторів і детермінант схильності особистості до конструктивних або деструктивних стилів гумору є актуальним завданням психологічної науки. У цьому напрямі цілком обґрунтованим виявляється припущення, що важливим особистісним фактором обрання стилів гумору може бути соціальний та емоційний інтелект як здатність розуміти потреби, емоції та причини поведінки

оточуючих у зв'язку з власними діями в ситуаціях міжособистісного спілкування.

Уведення терміна «соціальний інтелект» у категоріальний апарат психологічної науки пов'язують з ім'ям Е. Торндайка, який визначав цей феномен як один із трьох видів інтелекту, що являє собою «далекглядність у міжособистісних стосунках» – здатність розуміти інших людей та ефективно взаємодіяти з ними [11]. Згодом термін «соціальний інтелект» використав Г. Олпорт для позначення поведінкового вміння особистості успішно пристосовувати у швидко змінюваному світі людей, яке виявляється в здатності прогнозувати реакції іншої людини, формулювати швидкі (майже автоматичні) судження про її особливості й найбільш ефективні моделі поведінки щодо неї [9]. У роботах Г. Айзенка соціальний інтелект визначається як здатність реалізовувати біологічний (особливості функціонування мозкових структур, що відповідають за пізнавальну активність) і психометричний (той, що визначається тестами IQ) інтелект з метою кращого пристосування до

соціальних вимог [5]. На думку Р. Стернберга, соціальний інтелект виявляє собою здатність «уживатися» з іншими людьми, розуміти їх, правильно та критично оцінювати настрій, наміри й мотивацію вчинків [8].

Першим дослідником, який запропонував вимірвальний підхід до вивчення соціального інтелекту, є Дж. Гілфорд. Модифіковані варіанти його тесту соціального інтелекту є найбільш відомими інструментом емпіричного вивчення цього феномена. На думку дослідника, соціальний інтелект є феноменом, який не залежить від загального інтелектуального фактору та виявляється в умінні розуміти оточуючих, їхні вербальні й невербальні прояви [2].

О. Михайлова (авторка адаптованої для російськомовних досліджуваних форми тесту інтелекту Дж. Гілфорда) визначає соціальний інтелект як «здатність правильно розуміти і прогнозувати поведінку людей, яка необхідна для ефективної міжособової взаємодії та успішної соціальної адаптації» [7, с. 12].

Дослідження соціального інтелекту створили потужний продуктивний науковий напрям, у межах якого розробляється й проблема емоційного інтелекту – феномена, введення якого в науковий обіг пов'язують із дослідницькою діяльністю американських психологів Дж. Мейєра та П. Селовея (J.D. Mayer, P. Salovey) [1]. Аналіз здібностей, що пов'язані з переробкою емоційної інформації, дав Дж. Мейєру та П. Селовею змогу виділити чотири компоненти емоційного інтелекту [5]: ідентифікація емоцій, використання емоцій, розуміння емоцій, управління емоціями.

Найбільш відомим російським дослідником емоційного інтелекту є Д. Люсін. Модель цього психологічного конструкта, який він запропонував трактувати як «здібності до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними» [5], містить у собі такі елементи: когнітивні здібності (швидкість і точність переробки емоційної інформації); уявлення про емоції (як про важливе джерело інформації про себе й інших людей); особливості емоційності (емоційна витривалість, емоційна чутливість).

У сучасній психології проведено значну кількість досліджень щодо зв'язків соціального й емоційного інтелекту із соціальною компетентністю, цілеспрямованістю, соціально-психологічною адаптивністю, гендерною належністю, особливостями прийняття рішень, толерантністю до невизначеності, готовністю до ризику, лідерськими якостями тощо. Разом із тим не всі аспекти цієї важливої теми висвітлено. Так, розгляду потребують особливості взаємозв'язку соціального та емоційного інтелекту з таким важливим проявом людського буття, як гумор і відчуття гумору.

Хоча найбільш поширеним як у наукових психологічних дослідженнях [6], так й у пересічній свідо-

мості є уявлення про гумор (почуття гумору, здатність до гумору) як позитивне явище (дієвий копінг ресурс, захисний механізм, ефективна комунікативна стратегія, фактор успішності психотерапевтичного процесу тощо), більш детальний аналіз цього феномена показує, що залежно від його конкретного змісту, соціального та внутрішньоособистісного контексту гумор може отримувати негативне (до деструктивного) забарвлення. Так, відомий американський дослідник Р. Мартін зазначає, що, окрім корисних (і для власного Я, і для інших людей), гумор може набувати негативних форм (таких, що спричиняють руйнівний вплив на самооцінку й самоповагу та можуть дестабілізувати відносини). Отже, вивчення потребують особистісні детермінанти розвитку схильності особистості до конструктивних форм гумору як важливого фактору оптимізації міжособистісних відносин і психічного благополуччя загалом. У дослідження ми виходили з припущення, що важливими особистісними предикторами схильності до різних стилів гумору можуть бути соціальний та емоційний інтелект особистості.

Мета статті. Метою дослідження, що зумовила формулювання відповідних завдань, було вивчення взаємозв'язку між показниками розвитку соціального й емоційного інтелекту і схильністю досліджуваних до обрання різних стилів гумору.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 120 осіб (54 – жіночої статі, 66 – чоловічої) від 19 до 35 років.

Діагностику *соціального інтелекту* здійснено за допомогою тесту Дж. Гілфорда – методики, яка містить чотири субтести для оцінювання розвитку окремих здібностей до розуміння поведінки оточуючих [7]:

- «історії із завершенням» – виявляє здатність до передбачення наслідків поведінки людей;
- «групи експресії» – визначає здатність до правильної інтерпретації невербальних повідомлень;
- «вербальна експресія» – оцінює чутливість до психологічного змісту та дрібних нюансів людського спілкування;
- «історії з доповненням» – оцінює здатність розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій у динаміці, передбачати різні варіанти завершення подій.

Емоційний інтелект вивчався за допомогою опитувальника ЕІІн (Д. Люсіна) [4]. Оцінено результати досліджуваних за п'ятьма субшкалами. Міжособистісний компонент емоційного інтелекту: 1) розуміння чужих емоцій, 2) управління чужими емоціями. Внутрішньоособистісний компонент емоційного інтелекту: 3) розуміння власних емоцій, 4) управління власними емоціями, 5) контроль експресії.

Для діагностики *стилів гумору* використано відповідний опитувальник (Humor Styles

Questionnaire – HSQ) Р. Мартіна зі співавторами [3]. Автори зазначеного опитувальника виходили з того, що стилі гумору можна класифікувати виходячи з двох підстав: спрямованість (на себе чи оточуючих), психологічний характер (підтримувальний чи принизливий). Можливі чотири варіанти поєднання цих критеріїв утворюють чотири діагностовано стилі гумору:

– афіліативний (підтримувальний, спрямований на оточуючих) – приятний, доброзичливий, толерантний обмін жартівливими зауваженнями, що покращує самопочуття всіх учасників комунікації;

– самопідтримувальний (підтримувальний, спрямований на себе) – оптимістичні жарти, позитивна самоіронія, спрямовані на подолання стресових ситуацій;

– агресивний (принизливий, спрямований на оточуючих) – сарказм, висміювання, образливе жартування, що є засобами деструктивного самоствердження або маніпулювання оточуючими;

– самопринизливий (принизливий, спрямований на себе) – образливі жарти, спрямовані на себе, або готовність бути об'єктом чужих образливих жартів.

Статистична обробка результатів, отриманих у ході дослідження, передбачала визначення статистичної значущості взаємозв'язку між оцінками розвитку соціального й емоційного інтелекту та схильністю досліджуваних до різних стилів гумору.

Статистично значущі коефіцієнти кореляції (за Пірсоном) між оцінками соціального інтелекту за тестом Дж. Гілфорда та схильністю до різних стилів гумору за опитувальником HSQ Р. Мартіна наведено в таблиці 1.

Дані, наведені в таблиці 1, показують наявність досить тісного взаємозв'язку між рівнем розвитку різних компонентів соціального інтелекту та схильністю досліджуваних до обрання різних стилів гумору. При цьому найбільшу кількість взаємозв'язків утворено з тими двома стилями, що пов'язані зі спрямованістю гумору на оточуючих (афіліативний та агресивний). Так, цілком очікувано виявилось, що всі показники розвитку соціального інтелекту прямо пов'язані з перевагою афіліативного гумору й неприйняттям агресивного. Такі дані дають змогу дійти висновку, що

спрямований на інших підтримувальний гумор (доброзичливий, приємні жарти, що піднімають настрій і знижують напруження стресових ситуацій у спілкуванні) притаманний особам, які в міжособовій взаємодії демонструють здатності до чіткого й точного передбачення майбутніх вчинків і реакцій оточуючих (оцінки за субтестом «історії із завершенням» тесту Дж. Гілфорда); правильної оцінки станів, почуттів і намірів оточуючих за їхніми невербальними проявами (оцінки за субтестом «групи експресії»); чіткого розуміння змісту спілкування й оцінки вербальної експресії в контексті конкретної ситуації взаємодії (оцінки за субтестом «вербальна експресія»); аналізу та розуміння динаміки складних міжособистісних ситуацій (оцінки за субтестом «історії з доповненням»). Такі самі прояви соціального інтелекту пов'язані в досліджуваних із неприйняттям жорстких, принизливих жартів як засобу деструктивного самоствердження або маніпулювання оточуючими (зворотний зв'язок усіх оцінок соціального інтелекту за тестом Дж. Гілфорда з показником схильності до агресивного гумору за тестом Р. Мартіна (див. таблицю 1)).

Стилі гумору, спрямовані на самого себе (самопідтримувальний і самопринизливий за опитувальником Р. Мартіна), утворили значно менше взаємозв'язків з оцінками рівня розвитку соціального інтелекту. Так, виявилось, що до обрання самопідтримувального гумору й уникнення самопринизливого більшою мірою схильними є особи, які виявляють такі здібності соціального інтелекту, як розуміння логіки складних ситуацій взаємодії, виявлення причин незрозумілої поведінки оточуючих, побудова цілісної картини подій на основі неповних даних (статистично значущий прямий взаємозв'язок оцінок за субшкалою «історії з доповненням» тесту Дж. Гілфорда з показниками схильності до самопідтримувального гумору та зворотний із показниками схильності до самопринизливого (див. таблицю 1)). Прагнення уникати самопринизливого гумору виявилось також притаманним досліджуваним із високими оцінками «вербальної експресії» за тестом соціального інтелекту. Отже, уникнення образливих жартів, спрямованих на себе, або незгода бути об'єктом чужих образливих жартів

Таблиця 1

Взаємозв'язок соціального інтелекту зі схильністю до різних стилів гумору

Показники соціального інтелекту за тестом Дж. Гілфорда	Стилі гумору за опитувальником HSQ Р. Мартіна			
	афіліативний	самопідтримувальний	агресивний	самопринизливий
Історії із завершенням	0,259**		-0,275**	
Групи експресії	0,217*		-0,292**	
Вербальна експресія	0,224**		-0,277**	-0,278**
Історії з доповненням	0,204*	0,264**	-0,212*	-0,185*
Композитна оцінка	0,192*		-0,254**	

Примітки: * статистична значущість при $p < 0,05$; ** статистична значущість при $p < 0,01$.

більшою мірою властиві особам із високою чутливістю до тонких нюансів людських стосунків, здатністю швидко й точно розуміти мовну експресію та обирати відповідний тон спілкування з різними співрозмовниками.

Загальний рівень розвитку соціального інтелекту, відповідно до даних таблиці 1, виявився пов'язаним із оцінками схильності до типів гумору, спрямованих на інших (прямий зв'язок з афіліативним гумором, зворотний – з агресивним). Статистично значущих зв'язків загального показника соціального інтелекту зі схильністю до обрання позитивного (самопідтримувального) або негативного (самопринизливого) стилів гумору визначено не було (див. таблицю 1).

Отже, дослідження показало наявність статистично значущих взаємозв'язків між розвитком соціального інтелекту й обранням позитивних і уникненням негативних стилів гумору.

Результати кореляційного аналізу (статистично значущі коефіцієнти) щодо взаємозв'язку емоційного інтелекту (за опитувальником ЕМІН) і показників схильності до різних типів гумору (за опитувальником HSQ Р. Мартіна) наведено в таблиці 2.

Дані, представлені в таблиці 2, показують, що для обрання різних стилів гумору більшого значення мають внутрішньоособистісні компоненти емоційного інтелекту. Зокрема, виявилось, що оцінки здатності досліджуваних до розуміння власних емоцій на статистично значущому рівні корелюють зі схильністю до всіх чотирьох типів гумору (прямо – з афіліативним, самопідтримувальним та агресивним, зворотно – із самопринизливим). Здатність до управління власними емоціями прямо корелює з афіліативним, самопідтримувальним та агресивним гумором, контроль експресії прямо – з афіліативним і самопідтримувальним, зворотно – з агресивним гумором. Отже, для досліджуваних зі схильністю до афіліативного (підтримувального, спрямованого на оточуючих) і самопідтримувального (підтримувального, спрямованого на себе) стилів гумору притаманним є високий рівень розвитку здатності до усвідомлення власних емоцій (їх розпізнавання, ідентифікації та розуміння причин), до управління емоціями (довільного визивання бажаних емоцій і контролю небажаних), до контролювання зовнішніх проявів власних емоцій.

Високий рівень схильності до агресивного гумору виявився притаманним особам із високими показниками розпізнавання й управління власними емоціями за низького рівня контролю емоційної експресії. Схильність до самопринизливого стилю гумору цілком очікувано виявилася пов'язаною з низьким рівнем здатності до розпізнавання власних емоцій (див. таблицю 2).

Оцінки міжособистісного компонента емоційного інтелекту майже не утворили статистично значущих зв'язків зі схильністю досліджуваних до обрання різних стилів гумору. Винятком є уникнення агресивного гумору, яке виявилось притаманним особам із високим рівнем розвитку здатності до розуміння емоційних станів оточуючих на основі їхніх зовнішніх проявів.

Висновки. Проведене емпіричне дослідження показало наявність статистично значущих взаємозв'язків між розвитком соціального інтелекту й схильністю до обрання позитивних та уникнення негативних стилів гумору.

Найбільш тісним виявився взаємозв'язок різних здібностей соціального інтелекту з обранням тих стилів гумору, що є спрямованими на оточуючих (афіліативний та агресивний). Спрямований на інших підтримувальний гумор притаманний особам, які в міжособистісній взаємодії демонструють здатності до чіткого й точного передбачення майбутніх вчинків і реакцій оточуючих; правильної оцінки станів, почуттів і намірів оточуючих за їхніми невербальними проявами; чіткого розуміння змісту спілкування та оцінки вербальної експресії в контексті конкретної ситуації взаємодії; аналізу й розуміння динаміки складних міжособистісних ситуацій. Ті самі компоненти соціального інтелекту пов'язані в досліджуваних із неприйняттям жорсткого, принизливого гумору як засобу деструктивного самоствердження або маніпулювання.

Статистично значущих зв'язків загального показника соціального інтелекту зі схильністю до обрання стилів гумору, спрямованих на себе, – позитивного (самопідтримувального) або негативного (самопринизливого), не визначено.

Внутрішньоособистісний компонент емоційного інтелекту пов'язаний з обранням різних стилів гумору. Схильність до афіліативного

Таблиця 2

Взаємозв'язок емоційного інтелекту зі схильністю до різних стилів гумору

Показники емоційного інтелекту за опитувальником ЕМІН Д. Люсіна	Стилі гумору за опитувальником HSQ Р. Мартіна			
	афіліативний	самопідтримувальний	агресивний	самопринизливий
Розуміння чужих емоцій			-0,194*	
Управління чужими емоціями				
Розуміння власних емоцій	0,209*	0,422***	0,228**	-0,287**
Управління власними емоціями	0,285**	0,325***	0,18*	
Контроль експресії	0,231**	0,183*	-0,184*	

Примітки: * статистична значущість при $p < 0,05$; ** статистична значущість при $p < 0,01$, *** статистична значущість при $p < 0,001$.

й самопідтримувального стилів гумору притаманна особам із високим рівнем розвитку здатності до усвідомлення й управління власними емоціями та контролю емоційної експресії. Високий рівень схильності до агресивного гумору притаманний особам із високими показниками розпізнавання та управління власними емоціями за низького рівня контролю емоційної експресії. Схильність до самопринизливого гумору пов'язана з низьким рівнем здатності до розпізнавання власних емоцій.

Оцінки міжособистісного компонента емоційного інтелекту зі схильністю до обрання різних стилів гумору майже не пов'язані.

Перспективи подальших досліджень із цієї проблеми полягають в уточненні якісних взаємозв'язків соціального інтелекту і стилів гумору.

Література:

1. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена. *Вопросы психологии*. 2006. № 3. С. 83–95.
2. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта. *Психология мышления*. Москва : Прогресс, 1965. С. 433–458.
3. Русскоязычная адаптация опросника стилей юмора Р. Мартина / Е.М. Иванова, О.В. Митина, А.С. Зайцева, Е.А. Стефаненко. *Теоретическая и экспериментальная психология*. 2013. Т. 6. № 2. С. 71–85.
4. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн. *Психологическая диагностика*. 2006. № 4. С. 3–22.
5. Люсин Д.В. Социальный интеллект: Теория, измерение, исследование. Москва : Институт психологии РАН, 2004. 176 с.
6. Мартин Р. Психология юмора. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 480 с.
7. Михайлова Е.С. Тест Гилфорда диагностика социального интеллекта : методическое руководство. Санкт-Петербург : ИМАТОН, 2006. 56 с.
8. Стернберг Р.Дж., Форсайт Дж.Б., Хедланд Дж. Практический интеллект. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 265 с.
9. Allport G.W. Pattern and growth in personality. New York : Holt Rinehart and Winstin, 1961. 593 p.
10. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*. 1990. № 9. P. 185–211.
11. Thorndike E.L. Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*. 1920. № 140. С. 227–235.

Bolshakova A. M. Indexes of social intellect as personality correlates of tendency to different humor styles

Paper objective is to study of correlation between social and emotional intellect and tendency to different humor styles. The diagnostics of social intellect was carried out on the basis of the Test of J.P. Guilford; emotional intellect – Questionnaire Emln of D. Lusyn; humor styles – Humor Styles Questionnaire – HSQ of R. Martin. In the course of statistical treatment of the results, an analysis of correlation between social, emotional intellect and tendency to choose positive and tendency to avoid negative humor styles was carried out. It was discovered, that social intellect abilities are most closely connected with humor styles, which are directed to the other people (affiliative humor style and aggressive humor style). It's presented that affiliative (supporting and directed to the other people) humor style is correlated with abilities to the foresight of behavior of other people; correct estimation of un verbal behavior of other people; understanding of maintenance of verbal expression; to the analysis of difficult interpersonal situations dynamics. It's shown, that the same components of social intellect are related to avoidance of aggressive humor. It was discovered, that general index of social intellect is not connected with tendency to choose humor styles, directed to itself. It is well-proven that tendency to choose different humor styles are related to the inner-personal components of emotional intellect. It is shown that tendency to the affiliative humor style and self-supporting humor style are correlated to the abilities to own emotions understanding and management and abilities to emotional expression control. It is educed, hat high level tendency to the aggressive humor is related to high level of own emotions understanding and management, and related to the low level of emotional expression control. It is found out, that tendency to self-humiliating humor style is related to the low level of abilities to own emotions understanding. Certainly, that interpersonal components of emotional intellect is not related with tendency to different humor styles.

Key words: social intellect, emotional intellect, humor, humor style, affiliative humor, aggressive humor, self-supporting humor, self-humiliating humor.